

XVIII İNCİ YÜZYILDA İSTANBUL'DA MATBAANIN İLK KURULUŞU ÜZERİNE DOKÜMANLAR (*)

Çeviren:

Edibe BİRSEN

Millî Kütüphane Uzmanlarından

Aşağıda yayınlanan ve çeşitli kaynaklardan temin edilen muhtelif dokümanların hepsi İstanbul'da matbaanın ilk kuruluşu ile ilgilidir. Bunlardan bazıları resmî mütalâalar olup Osmanlı sarayı nezdindeki Fransız elçisinin, İstanbul'da ilk Türk matbaasının 1726 da Zaid ağa (1) ve aslen Macar olup sonradan Türk olan İbrahim Efendi (İbrahim Müteferrika) tarafından kuruluşu ile ilgili notlardır. (Zaid ağa, babası Mehmet Efendinin Fransa'da elçiliği sırasında 1721 yıllarında Paris'e bulunmuştur.) Diğer dokümanlar ise, XVIII. yüzyılda kiralıyet matbaasının son müdürü olan Anisson Duperron'un İstanbul'da matbaanın ilk kuruluşu üzerine topladığı vesikalardır. Bunlar arasında, 1728 de basılmış ilk kitap olan ve Vankulu Lûgati adıyla tanınan Türkçe-Arapça sözlüğün Önsözünün bir çevirisi de bulunmaktadır. Dokümanlar arasında ayrıca Anisson Duperron'un hâtıratı, mektuplar ve Osmanlı sarayı nezdindeki Fransız elçisi Comte Choiseul ile Anisson Duperron'un bu konudaki muhaberatı da yer almaktadır.

Edebiyat Akademisi kütüğünde kayıtlı olan 7 Ocak 1727 tarihli yazıyla bu müessesenin kuruluşundan şöyle bahsedilmektedir:

«M. Freret'nin İstanbul'dan aldığı mektuplardan naklettiğine göre; Osmanlı Padişahının bir matbaa kurulmasına karar verdiği ve bu işle de, 1721 de Fransada Türk elçisi bulunan Mehmet efendinin oğlu Zaid ağayı (Said efendi) görevlendirdiği bildirilmektedir. Bu haber edebiyat alanında büyük ümit kapıları açmaktadır. Zira yakın Doğuda, özellikle Osmanlı sarayında bulunan sayısız el yazmalarının ve yazarların ancak bundan sonra tanınabileceği v.s.....»

Bu haber kısa zamanda yayıldı. «Gazette de France» buna 18 Ocak 1727 tarihli sayısında büyük bir sütun ayırmıştı:

(*) Türk matbaacılığı tarihine ait, garp kaynaklarında mevcut bilgileri ve dokümanları bir araya getiren bu yazı, dilimize, Fransız kütüphanecilik dergisi *Revue des Bibliothèques*'in 1895 yılına ait 5. cildinden çevrilmiştir. Yazının geri kalan kısımlarını ileriki sayılarımızda yayımlıyacağız.

(1) Zaid ağa veya Zair ağa diye bahsedilen, Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin oğlu (Said Efendi) dir. (Türkçeye çevirenin notu)

İstanbul, 17 Kasım 1726

«Padişah hazretleri İstanbul'da Türk ve Arap dilinde bir matbaa kurulmasını ferman buyurdular ve bu işle, bir zamanlar Fransa Elçiliği yapmış olan Hazine Nazırı Mehmet Efendinin oğlu Zaid ağayı görevlendirmişlerdir. İlk basılacak eserin ne olacağı henüz bilinmemektedir. Fakat Vezir hazretleri, saraydaki bütün elyazmalarını basılmak üzere vereceklerini vadetmişlerdir. Zaid ağa (Said efendi) bilginlerce az tanınan eserleri önce basmayı tasarlarken, bunun için de edebiyat alanında kültürü ile tanınan Macar asıllı İbrahim ile istişarede bulunmaktadır. Bu ilk teşebbüs başarı ile sonuçlandığı takdirde, Zaid ağa (Said efendi) diğer önemli illerde de matbaa kurmayı ve İstanbul'da ayrıca bir de Lâtin ve Yunan harfleriyle matbaa kurmayı düşünmektedir. Zaid ağa Fransa'dan getirdiği haritaların basılmasına girişmiştir. (1) Bunlardan sonra Arap ve İranlılar tarafından yapılan haritaların basımı yapılacaktır. Son İran ihtilâlinin bir çok olayları avrupalılarca bilinmemektedir. Comte d'Andresel ile burada bulunan ve yakında Fransa'ya dönecek olan bir Fransız bir yıldanberi bu konuda değerli notlar toplamış bulunmaktadır...»

Zaid ağa (Said efendi) matbaasında 1728 de basılan ilk kitap Türk Arap ve Acem dillerinde bir sözlüktür. (Vankulu sözlüğü). (2) Bu olaydan Fransız Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde saklı olan «Nouvelles de Constantinople»'nin 15 Mart 1729 tarihli nüshasında şöyle bahsedilmektedir:

«1720 yıllarında Fransa'da elçi olarak bulunan Mehmet Efendinin oğlu Zaid ağa (Said efendi) nezaretinde şehrimizde kurulmakta olan matbaanın hazırlıkları tamamlanmış olup «Vankulu» sözlüğü adıyla Türk Arap ve İran dillerinde, 800 adet, ilk kitap basılmıştır. El yazması olarak tanesi 300 altına kadar satılan bu kitabın bugün matbu olarak fiyatı 40 altın olup büyük boy kalın bir cilt halindedir...»

Az sonra İstanbul'daki Fransız Elçisi Marquis de Villeneuve'e sadrazam tarafından, XV inci Louis'nin nazırlarına gönderilmek üzere ikinci ve üçüncü olarak basılan kitaplardan bir kaç nüsha hediye edilmiştir. Elçi, 30 Eylül 1729 da Cardinal Fleury, Hariciye Nazırı, Bahriye Nazırı ve Kırılın Mühürdarına yazdığı mektuplarla birlikte bu kitapları Paris'e göndermişti:

-
- (1) Bunların birincisi Topkapı sarayı kütüphanesinin Hazine 1817 numarasında kayıtlı Karadeniz haritası, ikincisi de 4666 numarada kayıtlı İran haritasıdır.
 (2) Vankulu Lugâti'nin ilk orijinal baskısında bulunan esas tarih (H. Recep 1141) dir, bu da Milâdi 31 Ocak 1729 a rastlar). (Türkçeye çevirenin notu)

İstanbul 30 Eylül 1729

«Haşmetmeap,

Size göndermek şerefine nail olduğum bu iki Türkçe kitaptan anlaşıldığı veçhile Sadrazam hazretleri, Osmanlı ülkesinde ilk matbaayı tesis etmiş olduklarını bildiriyorlar. Türk, Arap ve İran dilleriyle ilk yayınlanan bir sözlüğü müteakip basılan diğer iki kitaptan matbaanın idaresiyle görevli olan İbrahim Efendi üçer nüsha takdim kılmışlardır. Bu eserlerden biri Sadrazam tarafından tedarik edilen İran İhtilâli Tarihi, diğeri ise haritalarla zenginleştirilmiş Osmanlı İmparatorluğu ülkelerinin coğrafi tarihidir. Türkler bugüne kadar matbaacılık ilmini ihmal etmişlerdi. Bu denemelerle, bunun ne kadar gerekli olduğunu anlayıp ilerde bunu daha da geliştireceklerini...»

İki ay sonra «Gazette de France» 26 Kasım 1729 tarihli sayısında Sadrazamın Fransız nazırlarına gönderdiği hediyeden bahsediyordu:

Venedik 4 Kasım 1729

«Osmanlı sadrazamı kendi matbaalarında basılan ilk kitaplardan yabancı nazırlara hediye etmiştir. Bu eserler basılmış olarak umumî efkârâ sunulmak üzere, asırlarla saray kütüphanesinde saklanan en eski el yazmalarıdır. Memleket için sağlayacağı faydaların büyük olduğunu düşünerek Müftü bu teşebbüse karşı koymamıştır.»

Bunu takip eden yıllarda, Strasburg'lu bir cizvit olan ve İstanbul'da misyoner olarak bulunan P. Holderman, Zaid Ağa matbaasında çocuklar için Fransızca-Türkçe bir gramer kitabını bastırmak üzere müsaade almıştı. Marquis de Villeneuve, Comte Maurepas'ya yazdığı bir mektupta bundan bahsetmektedir:

İstanbul 2 Mart 1730

«Türkçe-Fransızca bir gramer ve sözlüğün İbrahim Efendi matbaasında basılması için yardımlarda bulunacağımızı Peder Holderman'a bildirdim ve bu iş için yapılacak masrafların ne kadar tutacağını bilmek istediğinizi de söyledim. Peder Holderman, İbrahim Efendinin baskı için gerekli hurufattan başka bir şey istemediklerini, düzenli bir kitap basılmasını temin için de aynı büyüklükte harfler olması için kendi hurufatından örnekler vereceklerini konuştuklarını söyledi...»

Peder Holderman, bir ermeni grameri yayınlamağı da tasarlıyordu, fakat 13 Kasım 1730 da ani ölümüyle bu tasarısını tahakkuk ettirememiştir. Türkçe gramer basılmış ve çok sayıda Fransa'ya gönderilmiştir. Bu kitaplar kıraliyet kütüphanesi müdürü Rahip Bignon'a teslim edilmiş, 1731-1732 de Nazır Maurepas'nın emriyle okullara, Paris cizvit kolejine ve valiliklere gönderilmiştir.

Aşağıdaki dokümanlar Anisson-Duperron tarafından derlenmiştir ve bugün Paris Millî Kütüphanesinde (ms. nouv, acq. franç. 4752) kaydı ile saklanmaktadır. Zaid Ağa (Said efendi) matbasında basılan ilk kitapların başında bulunan ve matbaanın İstanbul'da ilk kuruluşuna dair olan ön-sözlerin, Hariciye Nezareti tercümanı M. Legrand tarafından yapılan çevirileri bu dokümanların ilkinin teşkil etmektedir:

Osmanlı Padişahı III üncü Ahmed'in İstanbul'da Matbaanın Kuruluşu İle İlgili Fermanının Çevirisi (1)

Gereği yapıla. (2)

Sadrazam kâtibi sıfatıyla sayılı kişiler arasından seçilen siz Zaid Ağa (Said Efendi), ve sarayın Müteferrika bölümünde çalışan İbrahim, sizler; kanun ve yasaları değişmez kılmanın, tarihî olayları anlatmanın, bilimleri tanıtmaya ve yaymanın asırlardır yazı sanatı ile yapıldığını ve kopyaları çoğaltılmak suretiyle bunların gelecek nesillere bırakıldığını biliyorsunuz.

İslâm dininin Hazreti Muhammed tarafından kuruluşundan beri birçok bilginler Kur'an-ı Kerim'deki veciz sözleri açıklıyan, Hazreti Muhammed'in hadislerini anlatan eserler yazmışlar ve daha birçok faydalı bilgileri yaymışlardır. Diğer bazıları ise Türk arap ve acem dillerinde sözlükler hazırlamışlar, felsefî incelemeler, edebî eserler ve çeşitli eğitici konularda eserler vermişlerdi. Bir çok yazarlar yeryüzünde bir eser bırakmak ve tanrı katında makbul kişiler olmak amacıyla her bilim dalında gelecek nesillerin faydalanabileceği şaheserler yazmak için bir ömür boyunca uğraşıyorlardı. Fakat yüzyıllarla bir zaman, bazı ülkelerdeki ihtilâller, bilhassa Cengiz Han'ın ve Hülâgû'nun istilâları, Endülüs İmparatorluğunun Frank'lar tarafından yıkılmasıyla müslümanların İspanya'dan çekilmesi, savaşlar, yağmalar ve şehirlerin talan edilmesi, zaman zaman olan büyük yangın felâketleri v.s. değerli bir çok eserlerin mahvolmasına sebep olmuştur. Bunlar yeri doldurulamıyacak kayıplardı. Diğer büyük bir zorluk da; Sıhah-ı Cevherî, Kamus, Lisan al-arabi, Vankulu gibi sözlüklerin, Osmanlı imparatorluğu tarihi yıllığının (Vekayiname) v.s. bunlar gibi çok ciltli diğer eserlerin kopya edilerek çoğaltılması işidir. Esasen pek az kimse bu yazma işine girişmekte, onlar

- (1) Magni O. Celsii: Historia bibliothecae regiae Stockolmensis, 1751 (page 195-205) İstanbul'da ilk matbaanın kısa bir tarihi'nde büyük bir kitap listesiyle, M. Legrand'dan daha geniş bahsetmektedir.
- (2) Not: Bu sözler Padişahın kendi el yazısıyla fermanın başına yazılır ve muhteviyatı imzalanır. Bu sebeple bunlara Hattı Şerif veya Hattı Hümayun denir.

da bu çok ciltli eserleri yazmağa yanaşmamaktadır. Yazılanlarda ise çalışmalar gayet ağır ilerlemekte, bunlarda da bir çok yanlışlar ve atlamalar bulunmaktadır. Bu müşküller sebebiyle kitaplar nâdir ve çok pahalıdır. Kendini ilme vermiş bir çok kimseler bu yüzden değerli bir çok inceleme kaynaklarından mahrumdur.

Matbaa, temsili bir yazı sanatıdır. Bir eseri istenildiği kadar çoğaltma kolaylığı, en sağlam ve en bâriz bir vasfıdır. Matbaanın faydalırına dair sunduğunuz muhtırada bunları belirtiyor ve anlatıyorsunuz ve bunu geliştirmek için neler yapmamız gerektiğini açıklayıp bunun için gerekli masrafları da üzerinize alacağımızı bildiriyorsunuz.

Hükümdarlığım sırasında bu kadar faydalı ve güzel bir işin yapılması ve bundan ötürü tebaam tarafından kıyamete kadar hayırla anılmak en büyük emelimdir. Dileğiniz tarafımdan kabul edilmiş olup müraacaatınız, gerekli müsaadenin alınmasını teminen, müftü Şeyh Abdullah hazretlerine gönderilmiştir.

Fetva'nın sureti :

«Sözlükler, mantık, felsefe, ilmî nücum (astronomi) v.s. konularda yazılan eserlerin basılmasını temin için madenden harf dökmüş olan bu kimseler matbaa kurulmasına müsaade istemektedirler. Bunun icrası şer'an caiz midir?»

Müftünün Cevabı:

Müftü cevabında şöyle hüküm veriyordu: «Eğer herhangi bir kimse, adı geçen cinsten eserlerin yanlışsız ve noksansız basılması, az masrafla ve kısa zamanda bir çok nüsha çıkararak, madenî harflerle basma sanatını bulmuş ise, sağlıyacağı büyük faydalara binaen, bu teşebbüs teşvike değer ve geciktirilmesi caiz değildir. Şu şartla ki: Bu eserler basılmazdan önce yetkili bilgin kişiler tarafından karşılaştırılarak aslına uygunluğu temin edile.»

Bu kararın ve izinnamenin gerek özel gerekse resmî ve tasdikli nüshaları bizzat müftü tarafından kaleme alınmış ve imzalanmıştır:

«Matbaanın tesisi için ikinize de izin verilmiştir. Basılmasına müsaade edilen eserlerin kontrol ve tashihine; tanınmış bilginlerimizden İstanbul Kadısı İshak Efendi, Galata kadısı Ass-âd Efendi, (*) Selânik kadısı Fahib Efendi, (**) Kasımpaşa derviş dergâhından Molla Efendi'yi, (***) tayin ettim. Basılacak eserlerin kontrol ve tashihi bu kim-

(*) Ass-âd = Esad efendi.

(**) Fahib = Sahip efendi.

(***) Kasımpaşa şeyhi Musa efendi.

seler ve bunların tayin edeceği zevat tarafından yapılacaktır. Yanlızsız eser basılması için büyük bir dikkat ve itina ile çalışarak bu değerli arkadaşlarla işbirliği yapacağınızı umarım. İşbu izinname İstanbul'da Zilkade1139 da (1726 Haziran ayı sonlarında) kaleme alınmıştır.»

Matbaa'da Basılan İlk Kitap Türkçe - Arapça «Vankulu» Sözlüğü'ne Müftünün Yazdığı Tasvîp Yazısı (1)

Denizlerin nâdide mahsulü, tek başına bir gerdanlık olmağa yeten bir inci misali bakmak gerek bu kitaba (sözlüğe). Hayat, bitki fışkıran verimli bir toprak bu. Fırat misali bir tatlı su okyanusu, pırıl pırıl suları, gürül gürül akan bir kaynak. Olgun meyvalarla donanmış bir ağaç; özenle toplanması gerek bu meyvaların. Edebiyat alanında ün salmış kişilerin söylediklerini bilmek kâfi bu kitabın değerini anlamak için. Böylesine bir hazineyi yazandan, ve bundan faydalanma imkânlarını kolaylaştıran Matbaa'nın mucidinden Allah razı olsun. Tanrının inayetiyle ebediyen payidar Osmanlı İmparatorluğu müftüsü Abdullah kulları tarafından kaleme alınmıştır. (2)

Matbaa Tesisinin Faydalarına Dair İbrahim Efendi Tarafından Kaleme Alınan Muhtıra

I. Kısım :

Hiç kimse İbrahim kulları kadar bunun gerekliliğini böylesine duymamıştır. Bilginlikten uzak, noksanları olan bir kişi olmakla beraber, muhtelif dilleri öğrenmeğe çalıştım. Bu dilleri öğrenmek bana, yeryüzüne gelmiş geçmiş toplumların tarihlerini, örf ve âdetlerini, dinlerini inceleyip, kendimi yetiştirmem imkânlarını sağladı. Bu incelemeler, ülkelerin içtimaî bünyeleri hakkında derin düşüncelere sevketti beni. Samimî olarak şuna kanaat getirdim ki; eski toplumlar, ülkeler ve imparatorluklar, hayranı olduğumuz bugünkü şan ve şöretlerini, bu ülke ve toplumlarda kanun vazılarının koydukları kanun ve yasalara büyük bir titizlikle riayet etmelerine borçludurlar.

Modern devletler de eskilerin izinden yürüdüler, asırlarla günümüze kadar sürüp gelen bir çok büyük devletlerin hükümdarları, devletlerini güçlü kılan idare mekanizmaları, kanun ve yasalarını, değişmeyen, sağlam temeller üzerine oturtmanın önemini anlamakta gecikmediler.

(1) Bu yazı arapça kaleme alınmıştır.

(2) Fransızcaya çevirenin notu: Dilin büyüklüğünü tanıtmak ve zamanın ulema sınıfının bilhassa halka hitap eden yazılarında nasıl şatafatlı bir üslûp kullandıklarını göstermek bakımından, kelimesi kelimesine tercüme etmeğe çalıştım.

Ülkelerin benimsediği, iyi veya kötü, bütün dinler bu kanun ve yasaların temellerini teşkil ediyordu. Çok eski zamanlarda ileri görüşlü, kudretli imparatorlar ülkelerinde tesis ettikleri kanun ve yasaların zamanla unutulup değişikliğe uğramaması için bunları, demir ve tunçtan yapılmış plâkalar üzerine kazdırtmışlardır. Zamanla insanların bilgileri arttıkça, bu yazılar da çözülüp okundu ve bunlar kitap olarak çoğaltıldı. Birçok ülkeler memleketlerinin yasaları için örnek tuttular bunları. Güçlü ülkelerin temellerini, dinden aldıklarını söylemiştik. İncelenecek olursa en mükemmel dinin, en son gelen din olduğu açıkça anlaşılır ki bu da bilâitiraz, Osmanlı İmparatorluğunun kudretini borçlu olduğu, İslâm dinidir. Osmanlı imparatorluğu, dünyanın hayranlığını üstüne çeken şan ve şöhretini, bu kadar çok ülkeyi içine alan, geniş sınırlarını yüzyıllar boyunca muhafaza ve idame imkânlarını, bu dinden aldığı esaslar üzerine kurulan kanun ve yasalara borçludur. Bu kutsal dine yürekten inançlı imparatorlar ve kanun vazıları, memleketin inançlarında asla değişiklik yapılmamasının büyük ehemmiyetini anladılar. Koydukları kanun ve yasalarda bu yolu takip ettiler. Fakat zamanla muhtemel bir gevşeklik ve bozulmayı önlemek için padişahlarımız bilimi himaye ettiler. Aydın kişiler yetişti, din ahlâk, felsefe üzerine değerli eserler yazıldı. Bunlar halkı yetiştirerek kurulan esaslar hakkında bilgi verdiler. Bu, hakikî iman sahipleri için bugüne kadar büyük bir yol gösterici oldu.

II. Kısım :

Ülkeler tarihini iyi bilen kimseler Beniisrail'in, ülkelerinin yasalarına esas olarak kullandıkları Ahdi Atik v.s. gibi kutsal kitaplarını ezberlemek zorunda olduklarını, bununla yetinip bu esaslara uygun davranmayı ihmal ettiklerini, sahibi oldukları bu kitapların aslına uygun kopyalarını yazıp çoğaltarak, kaybolup yok olması ihtimalini önlemek için, bunları çoğaltıp emin ellerde bulundurmaya ihmal ettiklerini bilirler. İsraililer bu kitapların aslını Kudüs'te saklıyorlardı. Fakat Nabukodinosor, şehri muhasara edip istilâ edince bu kitaplar, saklandığı mâbetle birlikte, yanıp kül oldu. Böylece Beniisral, dinî ve idarî yasalardan yoksun kaldı, bütün yasaları için bir gelenekleri kalmıştı ellerinde.

Hıristiyanlarda da aynı şey oldu. İnançlarını sağlam temellere dayamak, değişmez gelenek ve yasalar kurmak yönünden onlar da Hazreti İsa'nın gününden beri, kutsal vecizeleri kaydetmekle ve kutsal kitaplarını (İncil) çoğaltmakla, sağlıyacıkları imkânlardan yoksun kaldılar. Bunları halka yayıp onları yetiştirmeyi umursamadılar. Bu sebeple Hazreti İsa'nın urucunu müteakip hıristiyanlar birçok tarikatlere ayrıldılar. Herbiri kendi görüşlerinin esaslarını İncil'e göre koyuyordu.

Hıristiyanların çeşitli mezheplere ayrılmaları din yönünden onları yanlış yollara götürdü.

Bu misallerden ders alan İslâm büyükleri, daha İslâmiyet'in ilk zamanlarında bu tehlikelere karşı tedbir almanın din yönünden ne kadar önemli olacağını ehemmiyetini anladılar ve dinî idarî yasalarını teşkil eden Kur'anı Kerim'in âyetlerinin toplanmasına dikkat ve titizlikle, büyük bir itina gösterdiler, büyük bir cilt halinde toplayıp, Hazreti Muhammed'in hadislerini ve İslâm ulularının sözlerini de buna ilâve ettiler. Müslüman toplumların okuyup ezberlemeleri ve kendilerini yetiştirmeleri için bütün bunları itina ile yazıp çoğalttılar. Hazreti Muhammed'in milletimize bahsettiği büyük bir imkândır bu.

Savaşlar arasında gelişen bu imparatorluğun sınırları doğudan batiya uzandı. Hakimiyeti altına giren ülkeler kısa bir zamanda bu yasaları uygulayıp şaşılacak bir yaygınlıkla İslâmiyeti kabul ettiler. Ordu kumandanları ve kanun vazıları, yeni müslüman olmuş bu ülkelerin ceahetlerinden endişelenerek; aldıkları ülkelerin eski yasalarını da göz önünde tutarak, askerî bilgilerin yanısıra sağlam kanun ve yasalar kurdular. Bu geniş din bilgisinin yanısıra, halkı aydınlatmak ve eğitmek amacıyla diğer bilgilerde; ahlâk, felsefe, güzel sanatlar v.s. bilim dallarında eserler verdiler.

Fakat böyle geniş imparatorluklarda savaşlar, devletin başlıca meşgalesi olmuş ve bu sayısız değerli eserleri savaşların tahribinden tamamen korumak mümkün olmamıştır. Bunlardan Cengiz Han, istilâ ettiği ülkelerde, Hülâgû Han istilâ ettiği Abbâsî ülkesinde, ellerine geçen sanat eserlerini tahrib etmişler, kitapları yakmışlardır. Endülüs İmparatorluğunu istilâ eden Frank'lar da değerli bütün eserleri aynı şekilde tahrip etmişlerdir.

Bu meş'um olaylarla bilim; bir daha yerine konamıyacak eserler kaybetmiş ve unutulup gitmiştir. Bu tahriplerden kurtulabilen eserler ise çoğaltma güçlükleri ve imkânsızlıkları yüzünden kütüphane köşçelerine atılıp kalmış, açıkça söylemek gerekirse, bilgiye ve bilginlere pek önem verilmemiştir. Asrımızda bilim ve güzel sanatlara karşı şaşılacak derecede ilgisizlik ve tembellik göze çarpmaktadır. Bunlarla uğraşması gereken meslekten kimseler bile öylesine ihmâlcî davranmaktadırlar ki bugün başşehirde, Kamus, Cevherî, Vankulu ve benzeri eserleri kopya edip yazacak birisini bulmak mümkün değildir. Tesadüfen bunu yazmak için çıkan olsa da, bilgisizlik, ihmâl ve tembellik yüzünden yapacağı hatâlardan ötürü eserin doğru bir kopyası olacağına güvenilmemektedir.

Franklar İspanya'da Endülüs İmparatorluğunu istilâ ettikleri zaman

Arap dilinde yazılmış çeşitli değerli eserlere elkoymuşlardı. Bu kitaplardan yoksun, inceleme kaynakları olmıyan Araplar zamanla bu bilimlerini ihmal ettiler. Bunları tekrar yazarak çoğaltmak imkânı olan yazarların ihmali yüzünden, eskiden bu kadar aydın olan bir ülke, bugün bu hattanın acısını çekmektedir.

Bu düşünceler bizi, İstanbul'da bir matbaa kurulmasının sağlığına katkı faydaları zikretmeğe sevketti.

III. Kısım :

Dökme madeni harflerle; harf harf, kelime kelime, satır satır özel bir teknikle dizilerek eserin en doğru, kolay, çabuk ve pek çok nüsha çoğaltılması imkânlarını veren matbaa büyük iş gören faydalı bir sanattır.

1 — Memleketimizde bulunan arapça kitaplardan verimli bir şekilde faydalanmak isteyenlerin Arap dilini bilmeleri gerektiğini kabul etmek lâzımdır. Çünkü bu dilde yazılmış birçok bilimsel eserler vardır ve bunlar ancak sözlük yardımıyla anlaşılabilir. Bu sözlükler ise ancak basıkı ile kolaylıkla ve yalnızsız, doğruluğundan emin olarak çoğaltılabilir. Bu; tarih, astronomi, felsefe, coğrafya v.s. bilimlerini için de böyledir.

2 — İslâmiyetin kuruluşundan günümüze kadar değerli eserleriyle halkımızı dinimizin esasları, çeşitli bilimler, ahlâk ve siyaset yönünden aydınlatıp eğiten bilgilerin kitapları matbaa sayesinde yeniden basılmakla, bu eserler tekrar gün ışığına kavuşmuş olacak ve geniş bir kütlenin istifadesine sunulacaktır.

3 — Bundan başka, matbaa harflerine standard ve güzel bir şekil verilmekle ve hatâsız ve noksansız basılan kitaplarla gerek öğrenciler ve gerekse hocaları, elyazması kitaplarda hataları, atlanan yerleri düzeltmek için yaptıkları karşılaştırmalarda kaybedecekleri vakitleri kazanmış olacaklardır. Matbu kitapların önemli diğer bir özelliği de şudur: Elyazmalarında kullanılan mürekkep, ufak bir ıslanma ve rutubetle dağılır ve silinir. Matbaa mürekkebiyle basılan kitaplarda ise böyle bir endişeye mahal yoktur, rutubet ve ıslanmada katiyen bozulmaz ve dağılmaz.

4 — Matbaanın sağladığı imkânlardan biri de bir eseri hatâsız ve eksiksiz pek çok nüsha halinde çoğaltabilmesidir ki bunun elle yazılması hemen hemen mümkün değildir. Bu sayısız çoğaltma imkânları kitap fiyatlarının ucuz olmasını sağlamakta ve zengin fakir bilimle uğraşmak isteyen veya bunları zevk için okuyan herkesin kolayca bu kitapları alabilmesi mümkün olmaktadır.

5 — Matbaayla basılan kitapların başına ve sonuna kitapla ilgili bir

önsöz ve fihrist ilâvesi gerekmektedir. Önsöze, konu ve içindeki bahisler; sayfa numaraları da gösterilerek yazılacak böylece kitabın muhtevası ilk bakışta kısa bir zamanda anlaşılacak ve bulunacak, sondaki fihristte ise konular alfabetik sıralanıp sayfa numaraları gösterilerek okuyucuya kolaylıklar sağlanacaktır.

6 — Çok sayıda ve ucuz olan bu kitapları şehirlere, kasabalara, köylere, imparatorluğun dörtbir bucağına göndermek mümkün olacak ve en ücra köşelere kadar bilim yayılıp cehaletten kurtulunacaktır.

7 — Matbaa vasıtasıyla yukarıda sözü edildiği gibi çoğaltılan bu kitaplarla bütün illerde halk kütüphaneleri kurulacak, bu bilgi kaynakları herkese açık bulundurulacaktır.

8 — Türk, arap ve acem dillerinde yazılmış eserlerin gerekli olduğunu bilen fakat imkânsızlık dolayısıyla bunların elyazmalarından edinemeyen hıristiyan prensler «Kanun ve Şifa» (1), Nezahat el mustah (2) Eléments d'Euclides (3) v.s. gibi muhtelif dillerdeki bu kitapları basmağa girişmeyi istemişler, fakat buldukları el yazmalarının doğru bir kopya olup olmadığını anlamak ve baskı sırasında gerekli kontrolü yapmak için bu dilleri lâyıkiyle bilen kimseleri bulamamışlardır. Bu sebeple bu kitapların basılması mümkün olamamış, Osmanlı İmparatorluğu ülkesinden de kimse ortaya çıkıp bu işe teşebbüs etmemiştir. Fakat Avrupa-da matbaa ile uğraşan kimseler, kendi dilleriyle basılan kitapları git-tikçe geliştirmekte ve satış sahalarını genişletmek için mahir ustalarla işbirliği yaparak bizim kitaplarımızı da basmağa girişecekler, böylece bu kitapların memleketimizde yapılan satışından gelecek kâr olduğu gibi dışarıya gitmiş olacaktır. Bütün bilimlerde önderlik etmiş olan müslümanların matbacılık gibi önemli bir sanatta, dilimizin imkânlarını yabancı ellere bırakmaması gerekir. Bu müessesenin kurulması zarure-tini duyuran sebeplerden biri de budur.

9 — Bu konu daha önceleri de bahis mevzuu olmuş, bunun için birçok toplantılar yapılmış, lüzumlu olduğu ve faydalı olacağı kabul edilmişti. Bilgili ve nüfuzlu birçok kimseler bu işe girişmişler ve işten anlar kimseleri bu işle görevlendirmişlerdi. Fakat gerekli malzemenin

(1) İbni Sina'nın tıp kitabı.

(2) İdrisi adıyla tanınan Nubya'lı coğrafyacının kitabı. Kitabın doğru adı «Nuzhat al-muştak fi'ihitirak al-âfâk» tır.

(3) Öklid'in esasları.

temin edilememesi ve masrafların karşılanamaması sebebiyle bu teşebbüsler yarıda kalmış, bugüne kadar tatbik edilememiştir. Ulu tanrının inayetiyle matbaanın kurulması Padişahımız efendimizin icraatına nasib olmuştur.

10 — Bu eserlerin basılması Osmanlı İmparatorluğu camiası dışında kalan Arap, Acem, göçebe Türkler, Tatar, Türkmen, Kürd, Özbek, Hintli, büyük okyanus adaları sakinleri, Yemen arapları, çöl bedevileri, Afrika müslümanları v.s. gibi kitapsızlık yüzünden cahil kalmış islâm âlemi için de aynı şekilde, gerekli ve mühimdir.

Sonuç :

Matbaanın kuruluşu bu kitap yokluğunu ortadan kaldıracak, bütün bu memleketler kolaylıkla ve az bir para karşılığında bu kitapları edinebileceklerdir. Bu kitapların halka götüreceği, bugüne kadar mahrum oldukları, bilgilerle İmparatorluğa saadet, şan ve şeref bahşedecektir. Hakimi mutlak padişahımızın, matbaanın kurulmasına müsaadeleri ve himayeleri için bir tek bu düşünce yeter. Padişahımız efendimiz kendi elleriyle imzaladıkları bir emirnameyle matbaanın kuruluşuna izin verip müsaade buyurdular. Burada dinî ve hukukî konuda yazılmış bütün eserler, sözlükler, tıp kitapları, astronomi, felsefe, coğrafya, tarih ve diğer bilim kollarında kitaplar basılacaktır. Padişahımızın yüksek himayeleri sayesinde basmakta olduğumuz ilk kitabın kendilerine ithafını kabul buyurmaları bizim için büyük bir şeref olacaktır.

Padişahımızın buyruk ve dileklerine âmade, yukarıda sözü geçen kitapları çok sayıda basacak, halkımıza kitap sevgisi aşılıyacak, onların yetişmesine hayırhahlıkla hizmet edecek ve çalışacağız. Kitapların başına, bize verilen Hattı Hümayun'un bir kopyası ile Müftü ve diğer yetkililerin bu konudaki izinname ve mütalâalarını koyduk. Bu işe girişmezden önce, bu konuda alınan tedbirleri izinnamede herkes açıkça görebilir. Sözü geçen izinnamede, basılacak eserlerin asıllarına tamamen uygun olması, eserlerin yanlışsız ve noksansız basılmasını temin için değerli üç bilgin, bunların tashihi ve karşılaştırılmasıyla görevlendirilmişlerdir.

(Devam edecek)